

*ЗБАРСЬКИЙ В.К., доктор економічних наук, професор,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ЗБАРСЬКА А.В., кандидат економічних наук, асистент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

РОЗВИТОК ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛИХ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ЧЕРКАЩИНИ

Збарський В.К., Збарська А.В. Розвиток виробничого потенціалу малих аграрних формувань Черкащини.

Стаття присвячена актуальній проблемі розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки регіону. Велика увага приділена перспективам поглиблення партнерських відносин малих форм господарювання з крупними підприємствами, агрохолдингами, які домінують в АПК багатьох регіонів України. Представлена система господарюючих інтересів суб'єктів аграрного сектору, форми і напрями розвитку їх співробітництва. Розглянуто парадигми розвитку малих форм господарювання, систематизовано та узагальнено погляди вчених щодо визначення сутності поняття «розвиток», сформульовано визначення розвитку аграрного потенціалу малих підприємств.

Ключові слова: малі підприємства, агрохолдинги, господарські взаємовідносини, співробітництво, аграрний сектор, розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Процеси трансформації вітчизняної економіки, необхідність адаптації її суб'єктів до роботи в умовах ринку породжують широке коло проблем, які повинні бути вирішені економічною наукою та практикою господарювання якісно та у стислі терміни. Особливе місце тут належить проблемам оцінки потенціалу малих підприємств та пошуку шляхів його ефективного використання. Необхідність вирішення саме цих проблем обумовлена, з одного боку, об'єктивною потребою забезпечення раціонального використання тих ресурсів, що знаходяться в розпорядженні малих аграрних підприємств, в умовах жорсткого обмеження можливостей інвестування, їхньої заміни чи модернізації, а з іншого, тим, що зазначені проблеми як у теоретичному, такі в практичному аспектах, на жаль, не знайшли повного й чіткого вирішення в економічній науці. Насамперед, це стосується питань визначення сутності та структури категорії «потенціал підприємства», а також шляхів збільшення його віддачі. Особливо важливою є зазначена проблема для сільськогосподарських малих підприємств, у яких головною складовою виробничого потенціалу є земля, і вони покликані навіть за таких умов задовольняти попит населення країни у високоякісному та екологічно безпечному продовольстві.

Включення земельних ресурсів, як складової ресурсного потенціалу малих аграрних підприємств Черкащини, в систему соціально-економічних відносин та економічний обіг шляхом комерціалізації права на приватну власність на землю та права оренди земельних ділянок, виступає передумовою підвищення вартості малих підприємств, їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

Управління розвитком потенціалу є досить складною задачею, для вирішення якої необхідно застосувати ефективний інструментарій, що в першу чергу потребує уточнення самого поняття «потенціал», його сутності, складу і співвідношення з іншими категоріями. Визначення поняття «потенціал» має не тільки важливе наукове, але й практичне значення, оскільки уявлення про його зміст визначає підхід до його оцінки, вимірювання й управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні погляди вчених до теорії розвитку економічних систем наведено в працях П.Ф. Друкера [6], М.Х. Мескона [9], М.Й. Шумпетера [14], А. Хоскінга [15] та ін.

Теоретичні основи розвитку малих підприємств розроблено в працях таких учених, як Н.В. Афанасьєв [1], Р.Д. Акоффа [2], В.П. Горьовий [5], В.К. Збарський [7], М.Й. Малік [8], І.В. Прокопа [10], О.М. Тридід [13] та ін.

Проте питання визначення сутності ресурсного потенціалу та його формування у малих підприємствах потребує подальшого дослідження.

Базисом діалектичного уявлення про розвиток признаються закони єдності і боротьби протилежностей, переходу кількісних змін в якісні тощо. Дані закони відображають джерело, суть, характер змін і прогресивність рушійних сил розвитку.

Й. Шумпетер [14] увів в економічну науку розмежування між економічним зростанням і економічним розвитком. Економічне зростання – це збільшення виробництва і споживання одних і тих же товарів і послуг з часом. Економічний розвиток – це перш за все поява чогось нового, невідомого раніше, або, інакше кажучи, інновація.

Як відзначають сучасні економісти, всі теорії, які в своїй основі використовували ідеї кейнсіанства, ототожнювали термін «розвиток» і «зростання», що не є коректним [1, с. 40], оскільки «економічне зростання представляється моделлю розвитку, її варіантом». А під розвитком потрібно розуміти якісну зміну складу, зв'язків (тобто структури), функціонування і поведінки системи, або, стисло, якісну зміну системи.

Усвідомлення того, що економічне зростання не є синонімом розвитку, приходило з наростанням соціально-політичної нестабільності і бідності населення. Практика деяких країн, що розвиваються, показала, що положення людей може погіршуватися і при розвитку виробництва. В таких країнах спостерігалось швидке економічне зростання, але при цьому зберігалися нерівність, неповна зайнятість населення і повсюдна бідність. Тоді як інші країни змогли досягти досить задовільного рівня добробуту, не дивлячись на невеликі доходи.

Формулювання цілей статті. Мета статті – розглянути основні положення теорії розвитку та економічну природу ресурсного потенціалу, його місце в загальній системі управління малим аграрним підприємством.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стало очевидним, що економічне зростання саме по собі не здатне забезпечити справедливий розподіл ресурсів. Це відбувалося лише в тих окремих країнах, уряди яких цілеспрямовано вживали заходів для збільшення рівності, в тому числі здійснювали програми в сфері освіти й охорони здоров'я. Що стосується найбагатших країн, то доказом того, що високий рівень доходів не несе захист від людських позбавлень, стали такі показники, як зростання рівня злочинності, забруднення навколишнього середовища, розповсюдження захворювань, ослаблення соціального положення. Високі темпи економічного зростання не привели до поліпшення життя людей. Враховуючи ці обставини, з'явилася концепція стійкого розвитку як об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної і екологічної. І, відповідно до цього, часто говорять про три цілі стійкого розвитку: екологічної цілісності, екоефективності і екосправедливості.

Аналіз сутності поняття «розвиток» в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців, дає підставу до висновку, що: 1) розвиток відображає як зростання кількісних, так і покращення якісних характеристик економічної системи; 2) джерела та чинники розвитку економічної системи мають як внутрішню, так і зовнішню природу; 3) розвиток – це зміни, які орієнтують економічну систему на стабільну роботу протягом тривалого періоду часу та сприяють досягненню довгострокових цілей; 4) результати розвитку відображаються цінністю для суспільства.

Таким чином, сутність процесу розвитку виробничого потенціалу малих підприємств полягає в змінах як кількісних, так і якісних. Причому ці зміни повинні зосереджуватись на формуванні ключових факторів, які забезпечать той чи інший напрямок розвитку малих аграрних формувань (табл. 1).

Потенціал малих аграрних формувань Черкащини [16]

Показник		2006	2010	2015
<i>Малі аграрні формування (МАФ) – всього</i>				
Частка у загальній площі угідь, %		15,9	16,8	17,2
те ж у валовій продукції, %		47,7	29,0	30,8
Наявність: – тракторів, од.		7687	9269	8625
– комбайнів, од.		685	966	1061
– вантажних автомобілів, од.		2876	3137	3284
Чисельність худоби на 100 га с.-г. угідь, голів	ВРХ	64,1	65,2	65,2
	в т. ч. корів	42,2	42,0	42,0
	- свиней	186,0	198,9	198,9
<i>Фермерські господарства</i>				
Площа сільгоспугідь, тис. га		111,4	130,5	151,3
Частка у загальній площі, %		7,7	9,0	10,4
Частка у валовій продукції с.-г., %		3,3	2,8	5,9
Зайнято, осіб		3763	3446	3860
Трактори всіх марок, од.		792	1050	1414
Комбайни – всього, од.		239	319	285
Вантажні автомобілі – всього, од.		330	381	580
Чисельність худоби на 100 га с.-г. угідь, голів	ВРХ	4,1	4,3	4,3
	в т.ч. корів	1,5	1,5	1,5
	- свиней	12,9	12,9	12,9
<i>Особисті селянські господарства</i>				
Частка у загальній площі, %		8,2	7,8	6,8
Частка у валовій продукції с.-г., %		44,4	26,2	24,9
Зайнято, тис. осіб		689,6	635,0	650,3
Трактори всіх марок, од.		6895	8219	7211
Комбайни – всього, од.		446	647	776
Вантажні автомобілі, од.		2546	2756	2704
Чисельність худоби на 100 га с.-г. угідь, голів	ВРХ	60,0	60,9	60,9
	в т.ч. корів	40,7	40,5	40,5
	- свиней	173,1	186,0	186,0

Аналіз даних табл. 1 свідчить, що за останні 20 років потенціал малих форм господарювання (МФГ) в аграрному секторі Черкащини дещо поліпшився. Проте, якщо в цілому у МФГ частка площі сільгоспугідь у всіх категоріях господарств регіону збільшилася на 1,3 %, то їх частка у обсязі валової продукції, навпаки, знизилася на 16,9 %. Поголів'я ВРХ і корів за досліджуваний період в розрахунку на 100 га сільгоспугідь скоротилося відповідно на 12,8 і 7,7 %, за винятком поголів'я свиней. Скорочення поголів'я ВРХ і корів МФГ відбулося в основному у особистих селянських господарствах. Напроти, у фермерських господарств відбувається хоч і незначне, але все-таки збільшення всіх видів худоби. Якщо в розрахунку на одне фермерське господарство припадає:

тракторів – 1,3; зернозбиральних комбайнів – 0,3 і вантажних автомобілів – 0,5 одиниць, то на 100 ОСГ, відповідно: 3,5; 0,4 і 1,3 одиниць. Таким чином, матеріально-технічна база особистого селянського господарства майже у 100 раз слабша за фермерську.

Характерним є й той факт, що, володіючи 6,8 % площі сільськогосподарських угідь, ОСГ Черкащини виробляють 24,9 % валової продукції всіх категорій регіону (44,9 % в цілому по Україні).

Основна мета стратегічного управління ресурсним потенціалом полягає у формуванні такого його розміру та складу, який з найменшими капітальними й поточними витратами забезпечує досягнення загальних цілей підприємства. Цільова настанова поточного управління

пов'язана з розподілом наявних ресурсів таким чином, щоб забезпечити найбільший потенціал для вирішення поставлених завдань підприємства. Оперативне управління спрямоване на ефективне використання наявних ресурсів, максимізацію прибутку поточних операцій.

У процесі стратегічного управління ресурсним потенціалом вирішуються такі завдання: постановка цілей і пошук альтернатив; обґрунтування інвестиційних рішень, місця розташування підприємства; визначення стратегічних нормативів та ін. Тактичне управління пов'язане з визначенням потреби в різних видах ресурсів, оцінкою можливостей наявного ресурсного потенціалу тощо.

Тактичне управління пов'язане з визначенням потреби в різних видах ресурсів, оцінкою можливостей наявного ресурсного потенціалу, обґрунтуванням основних джерел надходження та оптимізацією співвідношення окремих видів ресурсів тощо.

Питання розподілу ресурсів за функціональними галузями та підрозділами підприємства, визначення основних параметрів й організації поставок, організації трудових процесів тощо вирішуються в процесі оперативного управління.

На всіх етапах процесу управління ресурсним потенціалом виникає необхідність у його оцінці, вірогідність й адекватність якої підвищує рівень обґрунтованості прийнятих управлінських рішень. Складна структура ресурсного потенціалу, а також коло проблем, які необхідно розв'язати, управлінські рішення, що необхідно прийняти, визначають методичні напрямки щодо його оцінки.

Виходячи з економічної природи, специфіки й особливостей ресурсного потенціалу підприємства, визначено зміст основних компонентів оцінного процесу, до яких належать: об'єкт, суб'єкт, мета й глибина оцінки, критерії, показник або їх система, метод, результат оцінки.

До об'єктів оцінки належать: відповідність розміру та складу ресурсного потенціалу поставленим цілям розвитку

підприємства, його здатності до їх реалізації; витрати на формування та реальна вартість сукупності ресурсів; альтернативні можливості використання.

Критерії як основні ознаки, що встановлюють вірогідність знань про об'єкт оцінки та характеризують ступінь досягнення поставлених цілей і завдань, розділені на дві групи: 1) адекватність розміру та складу ресурсного потенціалу цілям розвитку підприємства, що виражається через його достатність та надійність, а також стійкість та гнучкість; 2) ефективність функціонування ресурсного потенціалу, що визначається як ситуація, коли та чи інша комбінація ресурсів забезпечує оптимальний варіант досягнення поставлених цілей на певному етапі розвитку підприємства.

Названі складові процесу оцінки визначають методичні підходи та зміст методів оцінки. Вибір методу залежить від об'єкта, суб'єкта, напряму та мети, критерію оцінки. Щодо системи показників, то вона залежить від методичного підходу та глибини.

Висновки. Наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в обґрунтуванні теоретико-методичних положень основних процедур комплексної оцінки ресурсного потенціалу підприємств роздрібною торгівлі. У процесі дослідження були отримані такі результати:

У результаті дослідження динаміки основних елементів ресурсного потенціалу у взаємозв'язку, оцінено рівень відповідності темпів їх зміни. Встановлено, що співвідношення різних складових ресурсного потенціалу досить стабільне під час їх визначення в натуральних показниках і мінливе під час вартісного виміру.

Встановлено загальні та специфічні властивості й характеристики виробничих функцій для малих підприємств аграрного сектору економіки Черкащини, виходячи з детермінованих зв'язків між обсягом виробництва й елементами ресурсного потенціалу.

Література.

1. *Афанасьев Н.В.* Управление развитием предприятия: [монография] / *Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка.* – Харьков : Изд. дом «ИНЖЕК», 2003. – 184 с.
2. *Акофф Р.Д.* Планирование будущего корпорации / *Р.Д. Акофф.* – М., 1985. – 387 с.
3. *Василенко В.А.* Организационно-циклическая и структурно-функциональная модели развития организации / *В.А. Василенко* // Культура народов Причерноморья. – С. 100-107.
4. *Горемикин В.А.* Экономическая стратегия предприятия: учебник / *В.А. Горемикин, О.А. Богомолов.* – М. : Инф.-изд. дом «Филинь», Рилант, 2001. – 506 с.
5. *Горьовий В.П.* Мале підприємництво: поступи розвитку, проблеми: [монографія] // *В.П. Горьовий, А.В. Збарська.* – К. : ТОВ «Аграр Медіа Груп», 2011. – 600 с.
6. *Друкер П.Ф.* Инновации и предпринимательство: практика и принципы / *П.Ф. Друкер.* – М. : ВЦИ, 1992. – 351 с.
7. *Збарський В.К.* Трансформація селянських домогосподарств у фермерські господарства / *В.К. Збарський* // Зб. наук. праць Уманського НУС. – Умань, 2012. – Вип. 78. – Ч. 2.: Економіка. – С. 76-88.
8. *Малік М.Й.* Аграрна реформа і розвиток підприємництва / *М.Й. Малік, П.М. Федієнко.* – К. : Інститут аграрної економіки УААН, 2003. – 271 с.
9. *Мескон М.Х.* Основы менеджмента / *М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури.* – М. : Дело, 1994. – 680 с.
10. *Прокопа І.В.* Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації / *І.В. Прокопа, Т.В. Беркута, М.Г. Бетлій* // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 74-89.
11. Статистичний щорічник Черкаської області за 2015 рік. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2016. – 478 с.
12. Сільське господарство Черкащини у 2015 році. – Черкаси: Головне управління статистики у Черкаській області, 2016. – 250 с.
13. *Тридід О.М.* Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства / *О.М. Тридід.* – Харків : ХДЕУ, 2002. – 364 с.
14. *Шумпетер Й.* История экономического анализа / *Й. Шумпетер.* – [в 3 т.]. – СПб. : Экономическая школа, 2001. – 432 с.
15. *Хоскинг А.* Курс предпринимательства: практическое пособие / *А. Хоскинг;* пер. с англ. – М. : Международные отношения, 1993. – 352 с.

References.

1. *Afanasyev N.V., Rogozhin V.D., and Rudyk V.I.* (2003). *Upravlenie razvitiem predpriyatija [Managing the development of enterprise]*. Kharkiv: Ed. house «INZHEK», p. 184 [in Russian].
2. *Ackoff R.D.* (1985). *Planirovanie budushhego korporacii [Planning the future of the corporation]*. Moscow, (N.p.), p. 387 [in Russian].
3. *Vasilenko V.A.* (n.d.). *Organizacionno-ciklicheskaja i struktarno-funkcional'naja modeli razvitija organizacii [Organizational-cyclical and structural-functional model of the organization's development]*. *Kul'tura narodov Prichernomor'ja – Culture of the peoples of the Black Sea region*, pp. 100-107 [in Russian].
4. *Goremikin V.A., and Bogomolov O.A.* (2001). *Jekonomicheskaja strategija predpriyatija [The economic strategy of the enterprise]*. Moscow: Inf.-ed. House «Filin», Rilant, p. 506 [in Russian].
5. *Horovyj V.P., and Zbarska A.V.* (2011). *Male pidpriemnictvo: postupi rozvitku, problemi [Small business: march of development, problem]*. Kyiv: «Aгрar Media Group», p. 600 [in Ukrainian].
6. *Drucker P.F.* (1992). *Innovacii i predprinimatel'stvo: praktika i principy [Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles]*. Moscow: BCI, p. 351 [in Russian].
7. *Zbarskiy V.K.* (2012). *Transformatsiya selyanskikh domogospodarstv u fermerski gospodarstva [Transformation of peasant households into farms]*. *Zb. nauk. prats Umanskogo NUS – Coll. Science. works UNUH*, Vol. 78, Part 2: Economics, pp. 76-88 [in Ukrainian].

8. *Malik M.J., and Fediyenko P.M.* (2003). *Agrarna reforma i rozvitok pidpriemnitstva* [Agrarian reform and business development]. Kyiv: Institute of Agrarian Economy, p. 271 [in Ukrainian].
 9. *Meskon M.H., Albert M., and Hedouri F.* (1994). *Osnovy menedzhmenta* [Fundamentals of Management]. Moscow: Delo, p. 680 [in Russian].
 10. *Prokopa I.V., Berkuta T.V., and Betliy M.G.* (2010). *Diferentsiatsiya gospodarstv naseleण्या za karakterom virobnitstva: naslidki rinkovoyi transformatsiyi* [Differentiation of households by the nature of the production: Implications of market transformation]. *Ekonomika i prognozuvannya – Economics and Forecasting*, No 3, pp. 74-89 [in Ukrainian].
 11. *Statistichniy shchorichnik Cherkaskoyi oblasti za 2015 rik* [Statistical Yearbook of Cherkasy region in 2015]. (2016). Cherkasy: Department of Statistics in Cherkasy oblast, p. 478 [in Ukrainian].
 12. *Silske gospodarstvo Cherkashchini u 2015 rotsi* [Agricultural Cherkassy region in 2015 year]. (2016). Cherkasy: Department of Statistics in Cherkasy oblast, p. 250 [in Ukrainian].
 13. *Tridid O.A.* (2002). *Organizatsiyno-ekonomichniy mehanizm strategichnogo rozvitku pidpriemstva* [Organizational-economic mechanism of strategic enterprises development]. Kharkov: HDEU, p. 364 [in Ukrainian].
 14. *Schumpeter J.* (2001). *Istoriya jekonomicheskogo analiza* [History of Economic Analysis]. Saint Petersburg: Economic School, Vol. 3, p. 432 [in Russian].
 15. *Hoskynh A.* (1993). *Kurs predprinimatel'stva: prakticheskoe posobie* [Course of entrepreneurship: a practical guide]. (Trans.). Moscow: International Relations, p. 352 [in Russian].
-

Аннотация.

Збарський В.К., Збарская А.В. Развитие производственного потенциала малых аграрных формирований Черкасской области.

Статья посвящена актуальной проблеме развития малых форм хозяйствования в аграрном секторе экономики региона. Значительное внимание уделено перспективам углубления партнерских отношений малых форм хозяйствования с крупными предприятиями, агрохолдингами, которые доминируют в АПК многих регионов Украины. Представлена система хозяйствующих интересов субъектов аграрного сектора, формы и направления развития их сотрудничества. Рассмотрено парадигму развития малых форм хозяйствования, систематизировано и обобщено взгляды ученых об определении сущности развития аграрного потенциала малых предприятий.

Ключевые слова: малые предприятия, агрохолдинги, хозяйственные отношения, сотрудничество, аграрный сектор, развитие.

Abstract.

Zbarsky V.K., Zbarskaya A.V. Development of productive potential of small agricultural formations of the Region.

The article is devoted to the issue of small business in the agricultural sector of economy of the region. Great attention was paid to the prospects of deepening partnerships between small businesses and large enterprises, agricultural holdings that dominate in agriculture in many Ukrainian regions. System of economic interests of the agricultural sector, forms and directions of their cooperation were presented. Paradigms of small business development were considered. The scientists' views regarding to defining the essence of the concept «development» were systematized and summarized. The definition of the agricultural potential of small businesses was formulated.

Key words: small businesses, agricultural holdings, economic relations, cooperation, agricultural sector, development.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2017 р.

Бібліографічний опис статті:

Збарський В.К. Розвиток виробничого потенціалу малих аграрних формувань Черкащини / В.К. Збарський, А.В. Збарська // Актуальні проблеми інноваційної економіки. – 2017. – № 1. – С. 15-20.

Zbarsky V.K., & Zbarskaya A.V. (2017). Development of productive potential of small agricultural formations of the Region. Actual problems of innovative economy, No 1, pp. 15-20.

